

FERDINANDY GYÖRGY

Emlékszilánkok VIII.

(Ricsi...)

Kinek ne lenne az emlékei között egy nagyfiú, akit utánozni próbált, és aki később eltűnt az élet forgatagában, ahonnan megtépázva, vagy pedig soha többé nem került elő!

Ilyen példakép volt az én számomra egy szomszédgyerek, akire felnéztem óvodáskoromban, és aki – ez is fontos! – szóba állt velem.

Akkor még nem voltak utcák ezen a vidéken. A kertkapu vasrácsába kapaszkodva lestem, amint Ricsi keresztülvágott a réten. Cserkészruhában, árvalányhajasan. Olyan akartam lenni mint ő, a nagy, aki nem nézi le, mi több, megszólítja a nála kisebbeket.

Azután a háború szétcincálta az ilyen szép reményeket. Nem lett belőlem cserkész, nem lobogott árvalányhaj a csákomon, és nem állt az a titokzatos utasítás, hogy „légy résen!” a derékövemen.

Ricsi korosztályát besorozta a visszavonuló hadsereg, elveszett egy egész jobb sorsra érdemes nemzedék a porosz harctereken.

Ő maga, a szomszédfiú, megmenekült a viharból, ami itt nálunk pozdorjává zúzta a régi, üvegverandás épületeket. Amikor átcsapott felettünk a front és eltemették a halottakat, megjelent Ricsi édesapja, az építész, és ők ketten, apa és fia, elkezdtek takarítani a környéken a romokat.

Meg kell adni, értették a dolgukat. Összekapcsolták a gerendákat, nagy, otromba ácskapoccsal, de olyan jól, hogy nálunk hatvan év után is ez tartotta egybe a tetőszerkezetet. Most, amikor ráépítettek a régi házra az unokák, és szét kellett verni a repeszek tépte régi padlásteret.

Ezek az utolsó képeim Ricsiről. Áll fent a tetőn, tavasz van, rakja a téglavörös cserepet.

*

Az én példaképem azonban váratlanul újra megjelent. Akinek elég hosszú életet ad az Ég, még láthatja, amint a régi medrükbe térnek a körülötte zajló életek.

Kint dedikáltam a Vörösmarty téren, amikor megállt fölöttem egy szénfekete szemű ember. Úgy kopaszodott, mint nagyapám, nem a homlokán, hanem hátul, a feje búbján, mint az itt, a mi vidékünkön élő németek. Azt hiszem, erről a tonzúráról – édesapja, az építész is ilyen volt – ismertem rá Ricsire.

Nevettünk, megöleltük egymást. A nagyfiú, akit csodáltam, nem ért a vállamig.

– És Babi? – kérdeztem.

– Nem Babi. Gabi! – szólt közbe mosolyogva a húgocská, akinek lám, még a neve is eszembe jutott.

Ricsi, mint olyan sokan a túlélők közül, túl az Óperencián élte le az életét. Szobrász lett a sashegyi építész fiából, szobrász és tanár. Odaát tanításból élnek a művészkedő emberek.

Most itt, meglátogatja a múltat. A Sashegy kopasz csúcsát, az omladozó sírokat. Néha még a régi idők egy-egy szemtanúja is útjába akad. Mint ez a kis szomszédfiú, aki a kertkapu vasrácsába kapaszkodva leste, és aki – milyen furcsa, milyen hihetetlen! – itt maradt ebben az aprócska hazában, és most a Vörösmarty téren pakolássalza a könyveket.

(Csak óvatosan!...)

Figyelj! Iskolás gyermeket meg ne szólíts! Át ne vezesd szélesebb utakon! Mire fel nézel, már várnak rád a túlsó oldalon. Ha kiscserkész vagy, ne fogd kézen a vak embert! Nem téged, őt tartóztatják le a lámpa alatt...

A világeért ki ne mondd, hogy szeretsz (vagy nem szeretsz) valamit. Ellened használják fel minden szavadat.

Másrészt: be ne állj egy fa mögé, ha rád jön az inger. A konténerek mögött biztonságos helyet ne keress. Egyáltalán: ne mászkálj gyalog. Akinek nincs autója, csavargó. Megbírságnak. Egy gyalogos csakis idegen lehet. Megáll melletted egy villogó rendőrkocsi, kéri a papírjaidat. Személyi igazolványok ebben az országban nincsenek. De jaj annak, akinél nincs jogosítvány. Az ilyen páriának feltehetően nincs gépkocsija sem.

Kémgyanus az is, aki az útlevelel próbálja igazolni magát. Bevisznek, biztos, ami biztos. Elkobozzák az útleveled. Valami obskurus állam adta ki, jogtalanul bitorlod, innen nézve a nagyvilág országai valamennyien megbízhatatlanok, terroristák vagy sem, mindenképpen gyanúsak.

Mert ez egy ilyen hely, értsd meg. Itt kipontozzák a szavakat és felülvizsgálják a szentképeket. Itt nincsen sem ürülék, sem vizelet. Nem látja fiát az apa, sem szülőanyját a gyermek. Itt még az igazság sem meztelen.

Szóval csak vigyázz! Rá ne jöjjenek, hogy élni akarsz. Mert élni, azt itt ugye – mit mondtál, élni?! – Cserepes a szám, ne nevetess! Élni, ezen a világrészen nem lehet.

*

Szavakat keresel, a szavakba kapaszkodsz. Kíírod magadnak, hogy prűdéria, meg hogy képmutatás. De nem, nem erről van itt szó! Azok, akik ezekben a bohókás házikókban élnek, nem farizeusok. Ez egy működő nagyhatalom, és azok, akiktől már-már félni kezdesz, komoly, megbízható emberek.

Csak hát ugye, mit cifrázom: ilyenek.

Viszont ez itt – ki ne tudná! – a korlátlan szabadság hazája. Itt tényleg mindent, de mindent lehet. Stukkerrel jár iskolába a gyermek, ha kedve támad, lelövi a pedagógusokat. Itt tízéves lányok pocakot növesztenek, az áldozópapok fütyiket maroklásznak, és vasárnap a diplomokban nem találsz talpalatnyi helyet. Déry Tibor popfesztiváljai álombrigádok, titokban szaglásszák a virágot vén virággyermek.

Mások csak beszéljenek. Ők tudják! De te ne beszélj! Ne mondj se szépet, se csúnyát. Itt még egy bókért is bíróságra visznek, morogni pedig csak egy bennszülöttné lehet.

Egyáltalán, te csak ne mondj soha semmit. Rossz vért szül, ha valakinek véleménye van. Különben is, mondhatsz akármit, ha akarsz, ha nem, félreértenek.

*

Legfeljebb írd meg. Titokban, magadnak. Vagy közöld álnéven, valami távoli, semleges helyen. Ahol elpanaszolhatod, hogy meghúzzák minden sorodat. Nem a Hivatal, dehogyis. Te! Hogy a könyveidből néhány bekezdés rendszeresen kimarad.

Vasárnap úr (tehetetlen dühödben kitaláltál magadnak egy agyalágyult öreg) például megutálja a nőket; de hogy miért, azt senki sem tudhatja meg. Nyilván elfogadhatatlan, hogy egy süldőlánynak anyányi mellei vannak, vagy hogy a mosdó leszakad a barátnője alatt. Milyen mosdó az, ami nem bír el egy tizenéves gyereket!

Nagyobb baj, hogy *post coitum* beszélget az ember. Megtudja, hogy a két lány már végigpróbálta, egyiket a másik után, a papa barátait.

Mi több, a kis barátnő már állapotos is volt, és nem lehet tudni, hogy melyik az a vénember, akitől teherbe esett. A szüleinek azt mondta, hogy egy arabtól. Hogy a szomszédfiú erőszakolta meg.

Megerőszakolta, igen. Meggyalázta. Itt így hívják a szerelmet. A közönség rossz szó: van benne valami érzelm. Mindegy, azt az arabot elítélték. Piszkos idegen!

– Látja, ezért utálom a nőket! – fejezi be a csalafinta öreg. Nem tudom, teszi hozzá – ez a végszó –, hogy a kettő közül melyiktől lett tripperem.

Ez maradt ki. Mindezt az istenke ítéleteiből nem tudhatja meg senki sem.

Sose bánd! Te csak élj, csendesen, magadnak. Mert ha óvatos vagy, élni azért itt Puritániában is lehet.

(Déry Tiborról...)

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy koromnál fogva nem kellett tudnom a „Fehér pillangó” és a „Felelet” körüli immár félévszázados vitákról. Első találkozásom Déryvel a „Niki” volt és a „Vidám temetés” elbeszélései. Számomra ezek mindmáig a magyar rövidpróza legnagyobb teljesítményei.

Kezdő emigránsként, írói tanoncéveimben is – a kettő nálam szerencsétlenségemre egybeesett – az ő Nyugaton hozzáférhető írásaiból próbáltam ellesni, amit csak ebben a szakmában ellesni lehet.

Személyesen soha nem találkoztam vele, ebben a kényszerű száműzetés hosszú évadja megakadályozott. Aláírtam a francia írók tiltakozását, amikor kilenc évi börtönre ítélte őt a hatalom. Amikor pedig – a hetvenes évek elején – Nobel-díjra jelölték, szériában írtam róla a francia sajtóban az ismertetéseket.

Csupa ilyen egyirányú üzenet. Azaz hogy, nem egészen. Őrzök tőle egy nyúlfarknyi levélkét. Anyámnak írta, valamikor az elpuskázott Nobel-díj után. „Kérem, köszönje meg a férjének, amit a *Chère beaupère* (a Kedves bópeer...) érdekében tett.” Valahogyan így. Apró, nevetséges félreértés. Ennyire nem tudtunk egymásról, nyugatiak és otthoniak.

Sok mindenben hasonlított egymásra a sorsunk. Ha nem tartanám frivolitásnak, felsorolnám. Élete első felében, félévszázadon át, világpolgár és emigráns volt Déry Tibor is. Csak egy kuriózum: a kilencvenes években, az „ÉS” karácsonyi találkozásán, Orbán Ottó eszembe juttatta valamelyik régi kéziratomat. „Azóta – mondta – megtanultál magyarul.” Majd, hogy elvegye az ítélet életét, kedvesen hozzátette: „mint Déry Tibor.”

Utoljára hagytam egy másik makacs emlékemet: a kis trópusi lány könnyeit, a spanyolra fordított „Szerelem” olvasása után.

(A kert...)

Hát igen: az ember cseppenként (*au compte-gouttes*) tudja meg a részleteket, amikből összeáll a múlt. Vagy legalábbis a mozaik, amit minden új kocka színesebbé tehet. Megannyi apró lépés, az összképhez egyre közelebb.

Én is azt hittem, hogy mindent megírtam anyámról. Átrágtam magam az iratkötegen, amit a sublótban találtam, kifaggattam a környezetét, összeszedtem az emlékeimet.

Azután, mióta újra itt lakom a régi házban, elem állnak egy másik, talán sosem volt valóság töredékei. Én pedig újraélem anyám életét, mindazt, ami az én életemből kimaradt.

Megszólít például Németh úr, a szomszéd, akivel húgom szerint idestova harminc éve megszakadt a kapcsolat. Zömök, gyérhajú ember, állunk a konténerek előtt, pakolásszuk a zöld és a fehér üveget, a fém és a műanyag flakonokat.

- Olvastam – mondja – a könyvét. És hát...
- És hát?
- Szóval, nem egészen úgy történt kérem a dolog.
- Miről van szó? – kérdezem.
- Arról a combnyaktörésről! – feleli.

Némethék fölöttünk laknak, a régi tenispálya helyén. Ha kiülnek, páholyból nézhetik a tenyérnyi foltot, ami szegény anyám kertjéből maradt. Ők, mondom, fent a teraszon, lent pedig egy kis öregasszony, két orgonabokor, az ezüstoffenyő és a tiszafa. Futórózsa, gyöngyvirág: a virágágysók.

– Hiába kiabált szegény – Németh úr a konténerbe löki a dobozos sört –, hiába jajgatott.

A fiam – mondja – átugrott a kerítésen. Valahogyan fölemelték. Még a mentőket is én hívtam ki hozzá. Amit magának mondtak, mese habbal. Olyan egyedül élt, mint az ujjam.

– Hát csak azért! – fejezi be a szomszéd. És hogy a könyvembe ezt is beleírhatom.

*

– Kivel beszéltél? – kérdezi a húgom. És hogy „képzelem, mit összehazudott!”

– Nem bírtam fölemelni – meséli – úgy vonszoltam be, a hátamon. Ő pedig – hiszen ismered! – még akkor is csak parancsolgatott.

– A kapát! – kiabálta. Mert hogy a kapa kint maradt. Azok meg röhögtek, fent a balkonon.

Azután, tudod, az ajtóban volt egy ilyen kapaszkodó. Hát azt az istennek sem eresztette el.

– Engedje már, anyukám! – könyörögtem.

– Ismerlek! – sziszegte.

Attól félt, hogy azt a nyomorult kapát kint hagyom.

– Az igaz, hogy hozzám nem hallatszott át, ha kiabált. De hogy a mentőket!... Nézd meg ezt a kerítést! Ezen?! A gyerek kint ácsorgott a kapuban.

– Valahogy eljutottam vele az ágyig – fejezi be húgom. Lemosdattam, mert maga alá piszkított.

Hiába mondtam neki, hogy mit vacakol ilyenkor, télen a kertben. Volt, hogy csak azért ment ki, hogy megetesse a madarakat.

*

Anya barátnői évről-évre összejönnek itt a Sashegyen. A régi zárda ma középiskola, a nővérekből hat évtizeddel a háború után már senki se maradt. De jelen van idén is tucatnyi öreg: a Sion utolsó tanítványai. Hárman Galliában élünk: Tóth Jutka regényeket ír, Szabó Ákos festő, és hát jómagam.

A többiek környékbeliek. A kövér Valdszky János valahol a Nagysalló utca sarkán lakott. Már hazafelé indulok, amikor utánam rohan egy asszony:

– A jelenléti ív! – kiabálja.

Aláírom. Megnézi a nevemet, és nem hisz a szemének:

– Az Erzsike fia?! – kérdezi.

Anyám már nyolc éve halott. Ez volt az utolsó barátnője, ez az asszony. Azután ez is elmaradt. Kammerer Mária, Ördögpuszta, Somogy.

Magam se tudom, miért markol a gyomromba a fájdalom. Látom fiatal, szőke anyámat azon a somogysági birtokon.

Hát igen, a mozaik. Nézem a tenyérnyi kertet, amit anyánk mindvégig elszántan, kétségbeesetten gondozott. A futórózsából és a gyöngyvirágból nyolc év után mutatóba se maradt.

(Gondolatok a szeretetről...)

Annak, aki élete kétharmadát száműzetésben élte, már az is furcsa léthelyzet, ha egyszer csak újfent a réges-régi, elhagyott környezetében találja magát. Hát még, ha olyan jöttment csodabogarakkal kerül össze, akiknek ez az újra megtalált istálló-meleg az idegen!

Ami engem illet, alig emlékszem, hogy milyen volt odaát, az Újvilágban az élet. Hogy mások hogyan őrlődnek itt, az aprócska hazában, azt pedig vonakodva, majd-hogynem idegenkedve figyelem.

A Székelyföldről érkező Csender Levente talán az egyetlen kivétel. Ez a harmincas éveit taposó fiatalember bedolgozta magát a közegbe, amit jobb híján úgy nevezzünk: kortárs magyar irodalom. Már első novelláskötetében pontos látéletét adta az erdélyi magyar élet testi-lelki nyomorának, ezt pontosítja tovább a 2006-os „Szünőföldem”, majd 2010 könyvhetén, a „Fordított zuhanás”.

Rövidpróza, tíz elbeszélés. „Aki két országban él, az... csak két fél életet él az egész helyett” – mondja a kétlakiság állapotáról. „És azt is valahogy úgy, hogy egyik helyen a teste, a másikon a lelke. És pont ott nincs, ahol épp akkor lennie kéne.”

Egészében véve azonban távolról sem valamilyen emigráns bánkódás ez a másfél száz oldalas kötet. Írónk egyszerűen fejezi ki magát, pontosan, tárgyilagosan. Vállalja az önéletrajziséget, az egyes szám első személyt. Aki az agonizáló pózmodern szellemeskedését keresné, nála hoppon marad. Stílusa színes, de más sorstársaival ellentétben nem jellemzi az archaizálás vagy a regionális fordulatokra épülő „újszerűség”. Egy-egy olyan kifejezés, mint az, hogy az elbeszélőt „gyúri” a tömeg, vagy hogy a vadászok „a medve heverésébe” fekszenek, inkább csak frissíti a nyelvezetet.

A kilátástalanságnak, a megnyomorítottságnak kevés pontosabb megfogalmazását adja a mai magyar irodalom.

„Ülnek, füstbe burkolózva, mint két csülök, nézik egymást, és fogalmuk sincs, hogy mi lesz velük itt, az isten háta mögött, ahol már semmi sincs.”

Csender a szó mai értelmében mégsem politizál. Könyvében alig akad egy-egy olyan balhorog, mint a „demokrácia taknyán csúszkáló kapitalizmus” vendégszövege. Itt-ott még valami kis fény is átüt a tömény nyomoron. Messziről olyan, mint a remény.

Ami itt összetartja az alkoholisták, szenilisek, debilek, betegek szedett-vedett csapatát, az pedig – félve írom le – valami egészen szokatlan, dög nagy, robosztus szeretet. Egy olyan tudás, aminek mai szépprózánkban igencsak rossz sajtója van. Pedig a „Retúrjegy” írójánál szebben kevesen merik tudunkra adni, hogy mi is egy olyan divatjamúlt bővli, mint az anyai szeretet.

Valahonnan ebből a forrásból táplálkozik Csender Levente. Ez ennek a prózának tüze, zamata, ereje. Nyert vele, és nem is keveset, az anyaországi irodalom.